

B R O N C O M M E N T A R E N

IV

De Registres Civiques 1811 (1812, 1813)

door

J. L. van Zanden

Inhoud

1. Inleiding	53
a. Een historische situering	53
b. Een visuele kennismaking	53
2. De administratieve ontstaansgeschiedenis van de Registres Civiques	53
a. De formele grondslag	53
b. De uitvoeringsbesluiten en -procedures	53
c. De betrouwbaarheid van de informatie	53
3. Verwijzende notities	54
a. Vindplaatsen	54
b. Aanvullende bronnen	54
1. Gerelateerde bronnen	54
2. Toetsingsbronnen	55
c. Literatuur	55
1. Andere gidsen en commentaren	55
2. Enkele historische studies van belang voor een goed begrip van de historische situering van de bron	55
3. Enkele administratief-juridische publikaties van belang voor een goed begrip van de concrete totstandkoming van de Registres Civiques	55
4. Historische studies waarin van de Registres Civiques gebruik is gemaakt	55
4. Mogelijke gebruikswijzen van de Registres Civiques	55
a. Themata	55
b. Het verrijken van de Registres Civiques met informatie uit andere bronnen	55
Noten	56
Afbeeldingen	57

1. Inleiding

a. Een historische situering

Volgens de Code Civil (of Code Napoleon) hadden alle mannelijke ingezetenen van een 'mairie' van 21 jaar en ouder die staatsburger waren (dit was in principe iedereen, tenzij men hieruit was ontzet wegens krijgsdienst voor een vreemde mogendheid of een veroordeling voor ernstige misdaden) het recht om de leden van de municipaliteit, een soort gemeenteraad, te kiezen. Hiertoe moesten deze ingezetenen geregistreerd worden in de Registres Civiques (R. C.), die per sous-préfecture dienden te worden opgesteld. Hierin werden niet alleen de namen van de ingezetenen, maar ook hun geboortedata en de beroepen genoteerd. Deze registers werden na de inlijving bij Frankrijk opgesteld, eerst in Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en Noord-Brabant, later – pas in 1811 – in de rest van Nederland. De registers moesten jaarlijks bijgewerkt of herzien worden, zodat men soms ook uit 1812 en 1813 lijsten vindt. Na de bevrijding van het Franse regiem in 1813 werden de registers niet meer bijgehouden.

b. Een visuele kennismaking

Afbeelding 1 op pagina 57 toont twee bladen van het Registre Civique van Eibergen. Het linkerblad bevat naam, voornaam, beroep en geboortedatum van de burgers, het rechter gegevens betreffende de woonplaats. Aan de stemgerechtigde burgers werd een carte civique uitgereikt (afbeelding 2, pagina 58), die dezelfde informatie bevatte.¹ Cartes zijn slechts bij uitzondering in openbare archieven bewaard.

2. De administratieve ontstaansgeschiedenis van de Registres Civiques

a. De formele grondslag

Code Civil. Aanschrijving van de Intendant van Binnenlandsche Zaken d. d. 12 april 1811 nr. 1198, gericht aan de prefecten van de departementen, waarin het aanleggen van de Registres Civiques werd gevorderd.

b. De uitvoeringsbesluiten en -procedures

Op aanschrijving door de prefect van het departement diende elke maire in zijn gemeente een lijst aan te leggen van alle mannen van 21 jaar en ouder. Elke ingeschreven burger kreeg een Carte Civique uitgereikt om zijn registratie te kunnen aantonen.

De registers laten vaak zien dat de maire niet alle mannen noteerde door huis-voor-huis de gemeente langs te gaan, terwijl er meestentijds evenmin sprake is van een duidelijke opeenvolging van familienamen. Vermoedelijk moesten in deze gevallen de burgers zelf zich aanmelden voor registratie. De door de maire geformeerde registers werden na ondertekening naar de sous-prefect verzonden, die hieruit het definitieve Registre Civique samenstelde.

c. De betrouwbaarheid van de informatie

De betrouwbaarheid van de bron betreft ten eerste de vraag of wel alle mannen van 21 jaar en ouder geregistreerd werden. Uit de vergelijking van het aantal in de registers opgeschreven mannen met de totale bevolking en met wat uit andere bronnen bekend is over de samenstelling van deze bevolking, kan gewoonlijk geconcludeerd worden dat gemiddeld 10% tot zelfs 30% van de mannen van 21 jaar en ouder niet werd geregistreerd. De oorzaken hiervan zijn vermoedelijk:

- Men ontdook bewust de registratie omdat men de gevolgen hiervan vreesde. De conscriptie voor de Napoleontische legers was juist ingevoerd en men trachtte zich daartegen te verzetten;
- De registratie vond in de zomermaanden plaats, wanneer er veel mobiliteit was van seizoenarbeiders en migranten. Ook zullen de politieke en militaire conflicten, de voedselchaarste en de crisis in de handelsgebonden nijverheid migratiebewegingen ver-

sterkt hebben. De bevolking van Amsterdam daalde in deze jaren van meer dan 200.000 in 1809 tot 180.000 in 1815;

- Het ontduiken van de registratie was bovendien vaak vrij eenvoudig, omdat lang niet alle maires systematisch te werk gingen door van huis naar huis te gaan.

Waarschijnlijk zijn de jongere mannen en de seizoenarbeiders onder de niet-geregistreerden oververtegenwoordigd. Hier moet bij de analyse van de uitkomsten van de Registres Civiques rekening mee worden gehouden.

Andere problemen bij het gebruik van deze bron:

- Hoewel de oorspronkelijke lijsten in enkele gevallen in het Nederlands zijn gesteld, was de meest gebruikelijke taal voor de registers het Frans. Omdat men dit Frans niet goed beheerste, of woorden gebruikte die soms niet zijn terug te vinden, levert dit nogal eens problemen op. Een voorbeeld van het vertaalprobleem is het woord ‘laboureur’, dat vaak in de gebruikelijke zin als ‘akkerbouwer’ verstaan moet worden, maar soms letterlijk als ‘arbeider’ vertaald moet worden.²
- De registers lichten over het algemeen niet in over beroepscombinaties (slechts één hoofdberoep (?) wordt vermeld), noch over de vraag of men werkloos is of het genoemde beroep daadwerkelijk uitoefent, noch over de status in het beroep (soms vermeldt men echter wel ‘knecht’ of ‘meester’) en ook niet over de beroepen van de vrouwen en van de mannen jonger dan 21 jaar. Dergelijke bezwaren kleven echter aan vrijwel alle beroepstellingen uit de pré-statistische periode. In Holland vormen de Registres Civiques zelfs de oudste algemene optekening van beroepen.
- Hoewel men van de vermelde geboortedata niet al te veel precisie mag verwachten (mede in verband met de conscriptie), blijken deze gegevens althans in Noord-Holland redelijk betrouwbaar te zijn.³

Er zijn enige controlemogelijkheden. Voor het aantal geregistreerde mannen is vergelijking met de volkstellingen van 1809, 1811 en 1815 mogelijk. Deze tellingen omvatten de totale bevolking per dorp of stad, soms ingedeeld naar de burgerlijke staat. Men mag, gezien de hoge huwelijksleeftijd in deze jaren, aannemen dat het aantal mannen van 21 jaar en ouder zeker 10-20% groter is dan het aantal gehuwde mannen en weduwnaars. Ten tweede kan vergelijking met de uitkomsten van de ‘beroepstellingen’ uit 1807/08 en 1795/96 inzicht geven in de betrouwbaarheid van de beroepsgegevens uit de Registres Civiques. Ten derde kunnen de geboortedata aan de hand van de doopboeken van vóór 1811 (gedeeltelijk), en de conscriptieregisters en Burgerlijke Stand (huwelijks- en overlijdensakten) gecontroleerd worden. Tenslotte is er in Overijssel (en wellicht ook in andere departementen) in 1811 nog vóór de invoering van de Burgerlijke Stand een meer uitgebreide volks- en beroepstelling gehouden. De registers hiervan vermelden per huishouden van alle personen het beroep, de geboortedatum, de namen van de ouders en het beroep en de woonplaats van de ouders. Ook aan deze vrij unieke informatie kunnen de gegevens van de Registres Civiques getoetst worden.⁴

3. Verwijzende notities

a. Vindplaatsen

Rijksarchieven in de provincies; bestuursarchieven Bataafs-Franse periode (1810-1813) en gemeente-archieven: idem. In de rijksarchieven zijn, voor zover bekend, bewaard gebleven de registers van Groningen (alleen sous-prefecture Appingedam), Drenthe (geheel), Overijssel (geheel), Gelderland (gedeeltelijk), Utrecht (sous-prefecture Utrecht), Noord-Holland (gedeeltelijk, met name Amsterdam ontbreekt), Zuid-Holland (waarschijnlijk geheel), Zeeland (alleen de Zeeuwse eilanden), Noord-Brabant en Limburg (beide waarschijnlijk gedeeltelijk).

b. Aanvullende bronnen

1. Gerelateerde bronnen

De cartes civiques in particuliere archieven en de correspondentie in de lokale (gemeenten) en regionale (sous-prefectures) bestuursarchieven.

2. Toetsingsbronnen

Zie 2.c. Genoemde toetsingsbronnen bevinden zich in de bestuursarchieven van de Bataafs-Franse periode, de Burgerlijke Stand en de retroacta van de Burgerlijke Stand. Gedetailleerde resultaten van de volkstelling van 1809 zijn gepubliceerd in J. A. de Kok, *Nederland op de breuklijn Rome-Reformatie*, Assen 1964, 288 e. v.

c. Literatuur

1. Andere gidsen en commentaren

2. Enkele historische studies van belang voor een goed begrip van de historische situering van de Registres Civiques

A. Schama, *Patriots and Liberators. Revolution in the Netherlands 1780-1813*, London 1977, hoofdstuk 14.

H. T. Colenbrander, *Inlijving en Opstand*, Amsterdam 1911.

3. Enkele administratief-juridische publikaties van belang voor een goed begrip van de concrete totstandkoming van de Registres Civiques

4. Historische studies waarin van de Registres Civiques gebruik is gemaakt

H. van Dijk, *Rotterdam 1810-1880. Aspecten van een stedelijke samenleving*, Schiedam 1976, bijlage I.

P. W. de Lange, 'De beroepsstructuur in 1811 van de volwassen mannelijke bevolking van Hilversum en enkele naburige gemeenten', in: *Holland*, 6 (1974) 202-225.

A. M. van der Woude, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late Middeleeuwen tot het begin van de 19e eeuw*, Wageningen 1972, hoofdstuk 4.4. en 5.1.

J. L. van Zanden, *De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw*, Wageningen 1985, IV.3.2.

Waarin de mannelijke beroepsbevolking in de landbouw op het platteland van zes provincies rond 1810, mede op basis van de Registres Civiques is berekend.

4. Mogelijke gebruikswijzen van de Registres Civiques

a. Themata

Met deze bron kan de beroepsstructuur van de volwassen mannelijke bevolking (en daarmee de economische structuur) en de leeftijdsopbouw van deze populatie bestudeerd worden. Hij kan tevens van dienst zijn voor genealogisch onderzoek.

b. Het verrijken van de Registres Civiques met informatie uit andere bronnen

In de Bataafs-Franse periode is er een belangrijk aantal bronnen: nijverheidstellingen (vanaf 1808); de Quotisatie van 1808; enquêtes naar de toestand van landbouw en nijverheid (1800, 1811-1813); patentregisters; de volkstelling van 1807/08; de enquête naar de bedeling (1807). Deze kunnen tesamen met de gegevens uit de Registres Civiques (beropen, leeftijden) een goed inzicht geven in de economische structuur van Nederland in deze periode.

Noten

- 1 Beide afbeeldingen uit het Rijksarchief in Gelderland, Bataafs-Franse Archieven, inv.nr. 7538.
- 2 Van der Woude, *Noorderkwartier*, 262-263.
- 3 Van der Woude, *Noorderkwartier*, 236.
- 4 Deze bron is gebruikt door J.L. van Zanden en D.J. van der Veen in: 'Boeren, keuters en arbeiders. De sociale structuur van Salland aan het begin van de negentiende eeuw', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 10 (1984) 155-193, waarbij tevens een vergelijking is gemaakt met de resultaten van de bewerking van de Registres Civiques.

Afbeeldingen

Afbeelding 1: Registre Civique	57
Afbeelding 2: Carte Civique	58

Afbeelding 1: Registre Civique (foto: Rijksarchief in Gelderland).

RÉGISTRE CIVIQUE DE L'ARRONDISSEMENT DE Zutphen DÉPARTEMENT Supérieur de la Haute Eglon		Lieu de domicile politique.				Migrations.				
Inscription.		Noms.	Prénoms.	Qualifications.	Epoque de la naissance.	Canton.	Section du Canton.	Commune.	Dates.	Motifs.
No.	Dates.									
72	1844 12. Juin	Sandfort	Harmon	Laborateur	21 Mars 1844	Eglon	Eglon	Eglon		
73		Timmerink	Robert	Frans	9 Juin 1848					
74		Tobias	Willem	Journelier	26 Juin 1844					
75		Byrank	Gerrit Jan	Tailleur	26 Juillet 1848					
76		Evans	Hendrik	Laborateur	30 Dec 1844					
77		Evans	Gerrit	Frans	20 Oct 1855					
78		Evans	Christiaan Andriek	Meunier	13 Sept 1864				22 Jan 1864	Parti pour Boule L'ancien à l'ancien
79		Evans	Jan George	Frans	18 Oct 1859					

Afbeelding 2: Carte Civique (foto: Rijksarchief in Gelderland).

CARTE CIVIQUE,
ou
EXTRAIT du Registre Civique de l'Arrondissement de Zutphen, Département de l'Issel-Supérieur.

INSCRIPTIONS.		N O M.	PR É N O M S.	QUALIFICATION.	Epoque de la naissance.	Lieu de domicile politique.		
N. os	Dates.					Canton.	Section du Canton.	Commune.
	<i>24 Mars</i>				<i>Cus athe</i>			
<i>600</i>	<i>1812</i>	<i>Bauer</i>	<i>Bernardeste</i>	<i>cult</i>	<i>1790</i>	<i>Eyberg</i>	<i>id</i>	<i>id</i>

Pour extrait conforme délivré par nous Sous-Préfet soussigné, au susnommé *qui a signé*
avec nous la présente carte.
 A Zutphen le jour du mois d l'an 181

Bernardus Terbank